

„Neznámy“ environment Albánska

Minulosť

Albánsko (Shqipëria) zatiaľ nepatrí medzi vyhľadávané destinácie dovolenkárov a vyvoláva u nich obavy. Možno to spôsobil komunistický režim Envera Hodžu (1908 – 1985), v podstate siahajúci až do vzniku parlamentnej demokracie v roku 1998. Občianske nepokoje v rokoch 1991 – 1992 a opätovne v roku 1997 eliminovali rastúci teror a izoláciu krajiny. Stále však pretrvávajú akási nedôvera k 3,4 miliónovému národu (ďalších 3,4 mil. Albáncov žije v zahraničí, z toho 2,2 mil. v Srbsku a Kosove), ktorý sa ocitol v područí Rimanov, Gótov, Byzantíncov, Slovanov, Bulharov, Normanov, Talianov, Srbov a po zlomení jeho odporu pod vedením Gjergja Kastrioti-Skanderbega (1408 – 1468) Turkov (1479 – 1912). Vyhlásenie nezávislosti vo Vlorë 28. novembra 1912 nezabránilo anarchii, lúpežníctvu, krvnej pomste, boju klanov, ani talianskej a nemeckej okupácii, ktorú zlikvidovali partizáni a nacionalisti. Po oslobodení nastúpila éra albánskeho „stalinizmu“ (1948 – 1960) a po nej do roku 1976 obdobie „čínskej orientácie“, počas ktorého v roku 1967 zakázali všetky náboženstvá. Albánsko sa stalo jediným ateistickým štátom na svete, ktorý sme u nás vnímali ako dodávateľa niklovej rudy do Serede a prostredníctvom „Rádia Tirana“.

Súčasnoscť

Povinné školské vzdelanie, zrovnoprávnenie žien a namiesto troch druhov písma zavedenie len latinky však posunulo tento štát, od roku 2009 člena NATO, bližšie k západoeurópskej kultúre. Kto v ňom dnes hľadá malé malebné rybárske osady alebo „prikrčené“ horské dedinky (ako vystrihnuté z románu Karla Maya *V zemi Škipetárov*), bude sklamaný. Všade sa ozlomky stavia, doháňa zameškané so snahou odstrániť pozostatky stáročí útlaku a utrpenia. Devastáciu jeho environmentu na mnohých miestach budú ešte dlho pripomínať najmä odlesnené svahy krásnych pohorí a desaťtisíce betónových bunkrov, roztrúsených od pobrežia Iónskeho mora skoro až po trojhraničný najvyšší masív Korabít

Jeden z desaťtisícov opustených bunkrov na vidieku

Schátraná Hodžova Pyramída v Tirane

(2 753 m n. m.). V centre metropoly Tirana bývalý režim ešte zanechal poškodenú a uzavretú tzv. Pyramídu – donedávna monumentálny kultový pamätník – Múzeum Hodžovho života. Jej pripravovaným odstránením sa zrejme symbolicky ukončí éra bojov za ľudské práva. Tie permanentne sprevádzali krajinu od čias Ilýrov a rímskej provincie Illyrikum, z ktorej Octavianus, študujúci v jej meste Apollonia, odcestoval po zavraždení Caesara v roku 44 pred n. l. do Ríma, kde sa stal prvým rímskym cisárom – Augustom. Zvon mieru a pokoja, ktorý odliali z nábojníc nazbieraných deťmi v roku 1997, nástupom nového tisícročia odzvonil minulosti, ktorú si Albánsko chce pripomínať len prostredníctvom zvyškov kultúrnych pamiatok, svojich hrdinských predkov, kultúrnych dejateľov a folklóru.

Kultúrne dedičstvo v krajine

Pamiatky antiky sústreďuje napríklad prístav Durrësi/starogrécky Epidamnus (založený v roku 627 pred n. l.), ktorý po zabratí Rimanmi v roku 229 pred n. l. premenovali na Dyrrachium. Zachoval sa v ňom najväčší rímsky amfiteáter na Balkáne (pre 15 000 divákov), zvyšok rímskych kúpeľov a byzantských mestských hradieb, ktoré nahradili rímske, zničené zemetrasením v roku 348. Pri tomto meste Venuše sa v roku 48 pred n. l. uskutočnila prvá bitka medzi Caesarom a Pompeiom ako predzvesť rímskej občianskej vojny. Ďalším opevneným mestom bola spomenutá Apollonia, založená Grékmi v roku 588 pred n. l. južnejšie pri Fieri nad pôvodným korytom Vjosës, neskôr pod ochranou rímskeho cisára Augusta prebudovaná na „Perlu Jadranu“ s chrámami Artemis a Diany, bouleuteri-

Typická ulica a domy v Gjirokastrë

Na hrade Rozafa v Skhodër/Skadare

Pohľad na svetové dedičstvo Gjirokastrë

Svetové dedičstvo Butrint (rímske divadlo)

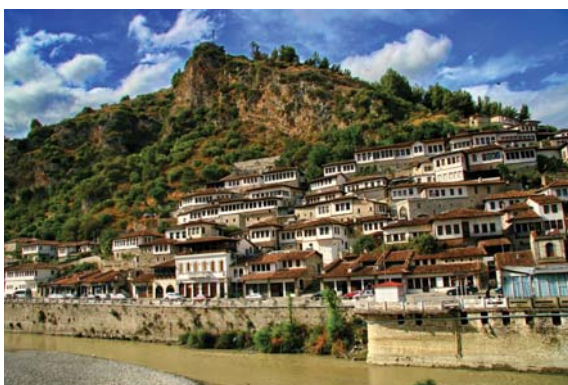
onóm, Odeonóm, divadlom, knižnicou, krytou kolonádou (stoio) a byzantským kláštorom (ďalší Ardenica postavili severnejšie pri Kolonjë). Grécku, rímsku a byzantskú minulosť pripomína aj opevnený Bylis nad riekou Vjösës. Išlo o hlavné mesto ilýrskeho kráľovstva Bylles s kyklopskými až 9 m vysokými hradbami so 6 bránami, na severnom výbežku doplnenými v 2. storočí pred n. l. kruhovou desaťmetrovou vežou o priemere 7 m. Z antiky pochádza aj jeho Victorinusova hradba, rímske divadlo pre 7 500 divákov, štadión, cisterna a stoia. V 5. storočí v ňom postavili niekoľko bazilik a veľkú trojlodovú katedrálu s baptistériom a biskupským palácom, aby všetky tieto hodnoty zničili v roku 586 nešťastní Slovania (obdobne skončilo blízke opevnené mesto Nikaia/Klos).

Oveľa menej pamiatok sa zachovalo v prístave Sarandë/Onchesmus, založenom ilýrskymi

Chaonianmi. Už v 4. storočí ho opevnili 6 m vysokými hradbami so strážnymi vežami. Nový názov dostal podľa 40 (saran-da) kresťanských misionárov popravených v roku 320 v blízkosti Gjashte, kde im postavili v 10. storočí kostol. Južnejší archeologický areál **Butrint**/antický Buthrotum bol osídlený už v paleolite. Z tohto opevneného mesta zo 4. storočia pred n. l. sa zachovali zvyšky chrámu boha Aesculapa, rímskeho divadla pre 2 500 návštevníkov, rímskych kúpeľov, agory, paláca Trochlastúr, akvaduktu, opevnenia na vyvýšenine s akropolou (dnes s benátskym hradom ako múzeom). Tieto pamiatky dopĺňajú múry Veľkej baziliky, baptistéria, byzantského kostola a mladšia Benátska veža; za kanálom Vivari trojuholníková pevnosť Ali Pašu Tepelena z roku 1814. Ide o svetové dedičstvo ako súčasť **Butrintského národného parku** (8 591 ha) – zároveň Ramsarskej lokality s rovnomenným jazerom a mokraďami. Za svetové dedičstvo vyhlásili aj dve mestské pamiatkové rezervácie **Gjirokaster** a **Berat**/Antipatrea/Beligrad. Obidve sídla vznikli pod hradmi – akropolami a zachovali si osobitný vzhľad a environment. V 15. storočí ich dobyli Turci a stali sa sídlami sandžakov. Kým Gjirokasterský hrad s hodinovou vežou zmenili na vojenskú pevnosť, Beratský hrad (už v 4. storočí pred n. l. osídlený ilýrskymi Dassaretmii) dodnes chráni horné mesto s Onufriho múzeom, 6 kostolmi, dvomi mešitami (Bielou a Červenou) a s typickými domami lemujúcimi úzke uličky. Tie charakterizujú aj dolné mesto Magalem nad riekou Osumi s tromi mešitami (Olovenou, Slobodných mládenčov a Kráľovnu – Xhamia e Mbretit z roku 1512) a na opačnom brehu kresťanskú štvrť Gorica s domami v podobnom štýle, pre ktoré Berat pomenovali „Mestom tisícich okien“.

Podhradie Gjirokastera taktiež tvorí spleť ulíc, avšak s inou zvláštnou architektúrou až štvorposchodových domov so strechami pokrytými sivou bridlicou. Patrí k nim aj Hodžov rodinný dom, do ktorého umiestnili v roku 2003 Etnografické múzeum. Pozoruhodné Historické – Skanderbegovo múzeum postavili v roku 1982 podľa projektu Hodžovej dcéry na hrade mesta **Krujë**, v podhradí so zrenovovanou uličkou starého bazáru. V areáli tohto hradu sa nachádza aj Etnografické múzeum a dom rodiny Dollma, ktorý od roku 1789 slúži ako svätyňa (teqe) a hrobka islamských Baktašistov, ku ktorým sa pridali aj Ali Paša Tepelen. Z hradu Rozafa nad katolíckym centrom **Shkodër**/Scodra/Skadar už v roku 229 pred n. l. útočila na Rimanov porazená kráľovna ilýrskych Ardiaenov – Teuta (Turci ho vyžívali v rokoch 1478 – 1912). Ilýri opevnili aj citadelu Filipa V. Macedónskeho z roku 211 pred n. l. v meste **Lezhë**. Ide o starogrécky Lissos/Lissus založený v roku 385 pred n. l., kde v katedrále sv. Mikuláša pochovali Skanderbega. Historickú štruktúru mestskej krajiny s pamiatkami si sčasti zachovali aj iné sídla, napríklad **Vlorë**/Aulon zo 7. storočia pred n. l., opevnené **Elbasani/Scampa** s Kráľovskou mešitou z roku 1492 a pravoslávny Kostolom sv. Panny Márie z roku 1691, **Korçë** v predmestí Mborjës s kostolom sv. Márie z 13. storočia, **Përmeti**, **Tepelenë** (s rodiskom a druhou rezidenciou Ali Pašu Tepelena, vládcu Ioanniny v rokoch 1788 – 1822, u nás známeho z Dumasovho románu *Gróf Monte Christo*) atď.

Zvyšky hradov, resp. pevností ostali v obciach **Borshi**/

Pohľad na svetové dedičstvo Berat

Hrdinské mesto a hrad Krujë

Kostol sv. Trojice na Beratskom hrade

Skanderbegovo múzeum na hrade Krujë

Sopoti, Himerë/Chimaera, Libohova, Preza, Palermo, Kanina, Petrelës, Peshtan, Mbjeshovë, Vokopola, Rosuja, Kratul, Persqop... Zanikli antické sídla **Gurëzeza**/Cakran, Dimal, Traport a ďalšie, napríklad **Karos** nad riekou Qeparo, **Albanopolis**/Zgërdhesh, z bronzovej doby opevnený **Belsh**. Blízko mesta Peshkëpi objavili vo **Vodhinë** dvojité tumulus z mykénskeho obdobia 2100 – 1550 pred n. l. (ďalšie vo **Vajzë**, **Kakavi** a **Bodrishtë**). Medzi 9 archeologických parkov zaradili aj zvyšky horného a dolného mesta **Dropolis**/Dropulli/Hadrianopoli/loustinianopoli nad riekou Drinos v neďalekom **Sofratikë** s divadlom a nekropolou, sídiel **Antigonea**/Chaonia/Saraqinishte nad riekou Drin a pri obci Piloca **Amantia**/Abantia s akropolou a chrámom Afrodity a pri Finiq **Phoenice**/Phoinike s akropolou z 5. storočia pred n. l. budovanou kamennými blokmi dĺžky až 3,6 m. V 3. storočí pred n. l. predstavovalo hlavné mesto Epiruského kráľovstva, v ktorom podpísali v roku 205 pred n. l. mierovú zmluvu medzi Rímom a Macedónskom. K ďalším epiruským sídlam patrili **Panormos**/Panormus/Porto Palermo a nad riekou Shushicë **Thronion**. Z pôvodne štyridsaťtisícového mesta **Voskopojë** (Moskopoje) uprostred hôr (v 18. storočí najväčšom na Balkáne s prvou akadémiou a tlačiarňou – 1720, knižnicami, preslávenou umeleckou školou, detským domovom, nemocnicou), do ktorého sa pred Turkami uchýlili bohatí kresťania – utečenci z východu (najmä Arumuni a Albánci), ostala len dedina. V rámci rusko-tureckej vojny v rokoch 1768 – 1774 totiž mesto na strane Moskvy povstalo proti okupantom, no pomoci sa nedočkalo a Turci ho zničili. Dielo skazy dokončili svetové vojny, takže z jeho 26 vymaľovaných kostolov (spravidla v každej z desiatich štvrtí 2 kostoly a jedna bazilika) ostalo horko-fažko len 6, v lepšom stave šesťkupolový ortodoxný **Shënkollë**/sv. Mikuláša z roku 1726, sv. Márie, sv. Athanázia a sv. Michala. Obdobný osud stihol susedné mesto – dnes dedinu **Vithkuq** už len s tromi vyzdobenými kostolmi.

Krajina s kostolom v dedine Teth v centre národného parku

V doline Bogë v Prokletije

Prírodné dedičstvo

Aj vidiecke životné prostredie poznačil devastačný historický vývoj. Napriek tomu Albánsko milovníkov prírody určite nesklame, a to nielen v 17 národných parkoch – lesnatom **Lurës** (1 280 ha) so 14 plesami v rovnomennom pohorí (2 114 m n. m.), **Thethi** (2 630 ha s vrcholom Radohimës 2 569 m n. m.) a **Lugina e Valbonës** (3 237 ha) s rovnomennými dolinami, vodopádmi, medvedmi, vlkami, kamzikmi, orlami skalnými v pohorí Prokletija/Bjeshkët Namuna pod vrcholom Jazercës (2 694 m n. m.), bralnatom **Mali i Tomorrit** (4 000 ha) – Albáncami od dávna uctievanou horou (Partizani 2 414 m n. m.) za mestom Berat, lesnatom **Dajti** (29 217 ha) na kopci (1 613 m n. m.) vo východnom zázemí Tirany, lesnatom **Qafë Shtamë** (2 010 ha) v Shtamskom sedle pod Likenitom (1 723 m n. m.) v pohorí Skënderbeut, strmom **Llogarasë** s píniami (na 1 010 ha od 470 do 1 027 m n. m.) v sedle pod vrcholom pohoria Cikës (Qorrës 2 118 m priamo nad hladinou mora), lesnatom **Zall-Gjocaj** (140 ha) severne od Burrelu pod vrchom Dejës (2 246 m n. m.). Vo východnej časti vyhlásili trilaterálny **Prespanský národný park** (27 750 ha), ktorý zahŕňa tektonické Prespanské jazerá/Liqueni i Prespës (Veľké a Malé) o hĺbke 853 m. Ďalší tvorí **Lumi Bunë** s okolitými mokraďami a Skadarské jazero – **Liqenit të Shkodres** (49 758 ha). Osobitne treba uviesť dva národné parky jedľových lesov – **Bredhit të Drenovës** (1 380 ha) s medvedmi pri Korčë a **Bredhi i Hotovës-Dangelli** (34 361 ha) pri dedine Frashëri (pôvodne mesta s 22 štvrtami ako rodiska troch bratov Frashëriovcov – albánskych deateľov). Severnejšie medzi vysokohorské parky na pohorí s Macedónskom patria **Korab-Koritnik** (55 520 ha z roku 2011) v planine Sharr a východne od Librazhdu **Shebenik-Jabllanica** (33 927 ha) v týchto pohoriach s vrcholom Zezë (2 259 m n. m.), plesami, rysom ostrovidom balkánskym (*Lynx lynx martinoi*), supom bieločelým (*Gyps fulvus*), tetovom hlucháňom atď. **Polostrov Karaburun** a **ostrov Sazan** vo Vlorëskom zálive tvoria jediný albánsky morský národný park (12 428 ha), do ktorého sa prichádza z prístavu **Oricum**/Orikos založenom Grékmi v 7. storočí pred n. l. (v 20. storočí so základňou pre sovietske ponorky v zálive Dukatit). Zvýšená ochrana v rámci národného parku **Pisha e Divjakës** o výmere 1 250 ha (Ramsarskej lokalite severne od Fier na nížine Muzeqë) je v prísne chránenej prírodnej rezervácii **Laguna e Karavastase** s hniezdiskami pelikánov kučeravých (*Pelecanus crispus*) a významným zimoviskom vyše 70 tis. vodných vtákov a orla hrubozobého (*Aquila clanga*). Za prísne chránenú rezerváciu vyhlásili tiež jazero **Lumi i Gashit** v Prokletija, **Rrajca/Rajcë** s plesom neďaleko Përrenjasu, **Kardhiqi** v pohorí Kurvelesh severozápadne od Gjirokastëru. Mokradňové a vodné ekosystémy chránia najmä v manažovaných pobrežných rezerváciách – **Brushkull** severne od Durrësu pri ústí Erzeny, pri Lezhë **Velipojë** (700 ha) pri ústí rieky Bunë a

V okolí Bridashë (2 125 m n. m.) v „Albánskych Alpách“

Vodopád Gjocaj v „Albánskych Alpách“

Kunë-Vaini (2 300 ha) v delte Driny, južnejšej **Patok-Fushë-Kuqe** v delte Mat, **Pishë-Poro** pri ústí rieky Vjosës. Obmedzenú návštevnosť a regulované hospodárstvo by mali uplatňovať aj v ďalších 21 riadených prírodných rezerváciách (napríklad **Balloll**, **Kular**, **Bogovë**, **Levan**, **Kuturman**, **Polis**, **Maliq**, **Bërzanë**, **Cangonji**, **Rrezoma**, **Sopot**, **Stravaj**, **Shelegur**, **Qarrishtë**, **Qafë-Bushi**, **Krastafillak**, **Dardhë-Xhyre...**), 5 chránených krajinných oblastiach (**Nikolicë**, **Bizë**, **Bërdhet**, mokradiach **Sistemit ligatinor Vjosë-Narte** a **Pogradeç** na 27 873 ha s pobrežím Ohridského jazera) a v 4 rezerváciách manažovaných zdrojov (**Luzni-Bulac**, **Guri i Nikës**, **Bjeshka e Oroshit** a **Piskal-Shqeri**).

Biologická a krajinná diverzita

V Albánsku niekoho upúta 183 národných prírodných pamiatok, z toho 68 jaskýň (**Pirogoshi**, **Pëllumbas**, **Lepenica**, **Dukë Gjoni**, **Haxhi Aliu**, **Maja Arapit**, **Konispol**, **Radohine...**), iného 27 druhov a 180 poddruhov (**Lilium albanicum**, **Cystus albanicus**, **Solenanthus albanicus**, **Viola ducagjinica**, **Wulfenia baldacii...**) endemických rastlín (z cca 3 900 taxónov voľne

rastúcich rastlín, z toho 269 na červenom zozname), 697 druhov stavovcov (70 cicavcov, 323 vtákov, 36 plazov, 15 oboživelníkov a 253 rýb, vrátane endemických sladkovodných **Salmothymus ohridanus**, **Salmo letnica**, **Chonostoma scodrenisi**), z toho 198 na červenom zozname. Viacerých zláka podzemný svet, pláže, termálne pramene/kúpele, tiesňavy (napríklad **Gryha e Kelcyrës**, **Grunavi**, **Skorana**, **Osumi**, **Bënca**) alebo úžasná plavba po obrovských vodných nádržiach na rieke Drin (285 km) – po jazere **Fierzë** a najmä „albánskom vnútrozemskom fjorde“ **Komani** obkolesenom bralami s vodopádmi. Na mnohých úsekoch poskytujú pekné zákutia rieky **Sheman** (281 km), **Vjosë** (272 km) a ďalšie vodné toky. Postupne zistíte, že akékoľvek predsudky pred návštevou tejto zaujímavej krajiny ostali neopodstatnené a po odchode z nej si povieť len mirupafšim – dovidenia.

RNDr. Jozef Klinda

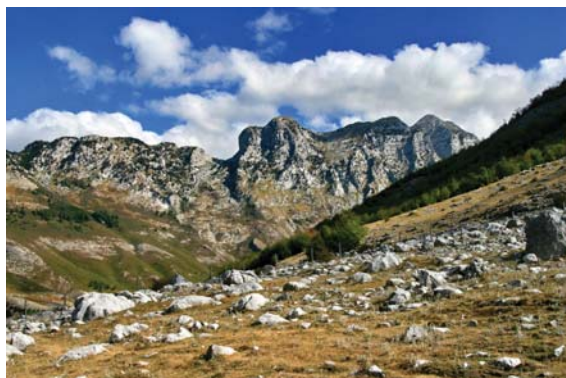
Foto: autor

V Národnom parku Theth smerom na Radohimës (2 569 m n. m.)

Najvyššie časti Prokletije smerom na Paplukur (2 569 m n. m.) a Jazercës (2 693 m n. m.)

V Bjeshkët e Namuna smerom k Šikmému sedlu

Dolina rieky Drinos a pohorie Lunxhëri (Kozulat 2 090 m n. m.) pri Palokastëri